

CHRISTIAN ALUNARU*

RUMUŃSKIE PRAWO SPADKOWE MIĘDZY DWOMA KODEKSAMI CYWILNYMI

I. WPROWADZENIE

Podstawowe zasady rumuńskiego prawa spadkowego przedstawiłem po raz pierwszy w Wiedniu w czasie organizowanej przez Centrum Badań i Rozwoju Europejskiego Prawa Prywatnego Międzynarodowego konferencji na temat rozwoju prawa spadkowego w Europie Środkowej i Wschodniej. Mój ówczesny esej został opublikowany razem z esejami innych uczestników (w tym polskich profesorów: Jerzego Poczobuta z Warszawy i Fryderyka Zolla z Krakowa) w 2009 r. w wiedeńskim wydawnictwie „Manz Verlag”¹.

Tymczasem rumuńskie prawo spadkowe, jak i całe rumuńskie prawo cywilne, poddane zostało poważnym zmianom. Najważniejszym wydarzeniem było przyjęcie nowego kodeksu cywilnego latem 2009 r. Po wielu próbach i trzech dużych nieudanych projektach (w latach: 1940, 1971 i 2004) na mocy ustawy nr 287/2009 (Dz.U. z dnia 24 lipca 2009 r. Nr 511) w Rumunii wprowadzono nowy kodeks cywilny.

Jednak zanim zacznie obowiązywać, rząd musi przygotować w ciągu 12 miesięcy ustawę wprowadzającą i przekazać ją do parlamentu w celu uchwalenia. W tej ustawie powinny zostać określone warunki, jak również termin na wprowadzenie kodeksu cywilnego. Można przypuszczać, że wejdzie on w życie w 2011 r.

Poza tym, nowy kodeks cywilny daje niestety powody do krytyki.

* Dr Christian Alunaru, wykładowca uniwersytecki, adwokat, Uniwersytet Vasile Goldis, Arad, Rumunia.

¹ C. Alunaru: *Die Entwicklung des Erbrechts in Rumänien — Besonderheiten des rumänischen Erbrechts* (w:) *Erbrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, Hrsg R. Welser, Wien 2009, s. 123–139.

W szczególności sporne są sposoby przyjęcia kodeksu oraz tryb postępowania w parlamencie. Zastosowanym trybem dla przyjęcia ustawy nie była debata parlamentarna w obu izbach parlamentu rumuńskiego, ale procedura przejścia odpowiedzialności przez rząd. Jest to postępowanie przewidziane przez § 113 rumuńskiej ustawy zasadniczej. Rząd ponosi odpowiedzialność i albo ustawa zostaje uchwalona, albo też rząd — na skutek wniosku o wotum nieufności — zostaje odwołany w ciągu trzech dni.

Posłowie nie mieli zatem żadnej możliwości, aby omówić projekt ustawy obejmujący 2664 paragrafy. Tym bardziej nie mogło być mowy o publicznej, masowej debacie z udziałem prawników (naukowców i praktyków). Mogę to potwierdzić jako członek Zarządu Rady Adwokackiej Rumunii i jako wykładowca Uniwersytetu Siedmiogrodzkiego. Niestety, w Rumunii nie odbywają się regularne konferencje prawnicze, jak to się dzieje na przykład w Austrii i Niemczech lub innych krajach europejskich, w których przeprowadza się najpierw obszerną debatę na temat potrzeby reform w różnych obszarach prawa, a następnie podejmowane są decyzje.

Skrytykować należy pośpiech, w którym zostały uchwalone dwa z najważniejszych kodeksów państwa (kodeks cywilny i kodeks karny), bez uwzględnienia ich jakże ważnych i głębokich wpływów społecznych, w drodze prostej, a nawet powierzchownej procedury przejścia odpowiedzialności, bez jakichkolwiek debat parlamentarnych, a także próbę wprowadzenia w drodze tej samej procedury dalszych ważnych kodeksów (kodeksu postępowania cywilnego i postępowania karnego). Rumuńska nauka prawa cytuje słowa J. Portalisa: „On ne fait pas un kod, il se fait avec le temps”.

Muszę jednak przyznać, że podczas konferencji „X. Luby Juristengtage” w zamku Smolenice (Słowacja) we wrześniu 2009 r., w trakcie której wygłaszałem po raz pierwszy referat na temat nowego kodeksu cywilnego, były też wyrażane inne opinie. Dla przykładu wskazać trzeba, iż profesor Lajos Vekas z Węgier stwierdził, że woli tę szybką procedurę zastosowaną przez rząd rumuński aniżeli wieloletnią debatę i opóźnienie w uchwaleniu kodeksu, jak to miało miejsce na Węgrzech.

W odniesieniu do treści nowego kodeksu cywilnego jestem zdania, iż wątpliwe jest zastąpienie starego kodeksu, będącego kopią Code Napoléon, kopią kanadyjskiego Code Quebec. Nasuwa to uzasadnione pytanie: jeżeli Code Napoléon nie został zastąpiony przez zupełnie nowy kodeks, dlaczego miałby zostać zastąpiony przez swoją „córkę”?

Tak jak wskazano w uzasadnieniu (motywach) ustawy, rząd przedstawił oryginalny projekt ustawy z 2004 r. krajowym sądom i prokuraturom, oczekując od nich praktycznych uwag i sugestii, które istotnie otrzymał. Pierwszy projekt został opracowany przez wykładowców wydziałów prawa uniwersytetów w Bukareszcie oraz w Kluż-Napoka, jak i przez doświadczonych prawników.

Realizacja nowego projektu była także wspierana przez kanadyjski Urząd (Agencję) do spraw Rozwoju Międzynarodowego (CIDA), której komisja ekspercka opracowała kodeks cywilny Quebecu z 1991 r. Komisja kanadyjska składała się z profesorów, sędziów, adwokatów, którzy przyczynili się do jej sukcesu poprzez regularne konsultacje, przekazywanie materiałów bibliograficznych, analizy prawno-porównawcze, a także biorąc rzeczywisty udział w komisjach roboczych.

Ponieważ nad pierwszym projektem kodeksu cywilnego w 2004 r. głosowanie odbyło się jedynie w Senacie, nie zaś w Izbie Deputowanych, rząd utworzył nową komisję, składającą się tym razem tylko z wykładowców Uniwersytetu w Bukareszcie oraz prawników, którzy zostali wybrani zgodnie z przepisami finansującego projekt Banku Światowego.

W motywach kodeksu podkreślono zobowiązania Rumunii, które zostały uzgodnione z Komisją Europejską w ramach procesu współpracy i sprawdzenia (2006/928 CE Decyzja Komisji z dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. L 354 z dnia 14 grudnia 2006 r.). W sprawozdaniu Komisji do spraw działań podjętych po przystąpieniu Rumunii do Unii Europejskiej (Bruksela, dnia 27 czerwca 2007 r.) podkreślono, że: „W odniesieniu do reformy sądownictwa i walki z korupcją, Rumunia musi kontynuować wysiłki w celu osiągnięcia konkretnych celów, a przede wszystkim w celu doprowadzenia do końca procesu uchwalenia nowego kodeksu postępowania cywilnego”.

Jest to oczywiste, bowiem rumuńskiemu systemowi prawnemu, poza korupcją, zarzuca się głównie przewlekłość procesów sądowych. Nie chodzi jednak o prawo materialne, ale o nowy kodeks cywilny.

Rząd uzasadnia jednoczesne uchwalenie kodeksu cywilnego (a dokładniej uchwalenie kodeksu cywilnego jeszcze przed uchwaleniem nowego kodeksu postępowania cywilnego) tym, że wszechstronne dzieło reformy systemu prawnego może być realizowane tylko przy jednolitym pojmowaniu, co wymaga konsekwencji ustawodawcy oraz bliskiej korelacji z zasadniczą reformą prawa materialnego (która może być zrealizowana na drodze reformy prawa cywilnego).

W przeciwieństwie do innych krajów Europy Wschodniej, stary kodeks cywilny nie pochodził z okresu komunizmu, nie musiał być zatem niezwłocznie dostosowany do nowych warunków politycznych i ekonomicznych Rumunii, do warunków gospodarki rynkowej. Stary kodeks cywilny mógł zostać znowelizowany, ale nie musiał koniecznie zostać zastąpiony nowym.

Wszystkie te zarzuty, ale przede wszystkim fakt, że wejście w życie nowego kodeksu cywilnego nastąpi nie wcześniej niż w roku 2011, prowadzą do wniosku, że zasad rumuńskiego prawa dziedziczenia nie da się analizować, nie zważając na aktualnie obowiązujący kodeks cywilny, na Code Napoléon, na tradycyjne rumuńskie prawo spadkowe oraz na bogatą rumuńską i francuską literaturę prawniczą.

Oczywiście nie ma możliwości wyeksponowania wszystkich szczegółów rumuńskiego prawa spadkowego. Będę w stanie wyjaśnić tylko kilka ważnych instytucji prawa spadkowego.

II. UWAGI HISTORYCZNE

1. Krótki opis podstaw rumuńskiego prawa spadkowego. Systemy prawa, na których opiera się rumuńskie prawo spadkowe. Ustawodawczy rozwój rumuńskiego prawa spadkowego. Istotne zmiany w ciągu ostatnich 10 lat

1.1. Najważniejsze postanowienia obowiązującego rumuńskiego prawa spadkowego znajdują się w rumuńskim kodeksie cywilnym (Civil Roman codul) z 1864 r. (który obowiązywał będzie prawdopodobnie do 2011 r.), w księdze trzeciej „O różnych rodzajach nabycia własności” („Despre diferitele moduri prin care se dobandeste Proprietatea”). Przepisy dotyczące prawa spadkowego obejmują w tej księdze dwa tytuły: tytuł I: „O prawie dziedziczenia” („Despre succesiuni”), który obejmuje ogólne przepisy prawa spadkowego i dziedziczenia ustawowego (§ 650–799), oraz tytuł II: „O darowiznach i testamentach” (§ 800–941), gdzie na wzór modelu francuskiego są uregulowane łącznie umowy darowizny i testamenty, zgodnie z poglądem, że stanowią one nieodpłatne przysporzenia (*libéralités*), nawet jeśli pierwsze są dokonywane między żyjącymi, a drugie na wypadek śmierci.

Rumuński kodeks cywilny stanowi kopię francuskiego Code Napoléon z 1804 r. i dlatego jest nasiąknięty zasadami rządzącymi prawem francuskim.

Rumuński kodeks cywilny z 1864 r., który wszedł w życie w dniu 1 grudnia 1865 r., wykorzystał jako źródło również inne ustawy z tamtego okresu. I tak przykładowo były to: belgijska ustawa o hipotekach z dnia 16 grudnia 1851 r. oraz projekt kodeksu cywilnego włoskiego ministra Pissanelliego z 1863 r., uchwalony dopiero w 1866 r., jak również niektóre przepisy starego prawa rumuńskiego. Te dodatkowe źródła pozwoliły przedstawicielom nauki prawa dojść do wniosku, że rumuński kodeks cywilny nie był jedynie wiernym odbiciem jego francuskiego wzoru. Przy opracowywaniu przepisów prawa spadkowego w rumuńskim kodeksie cywilnym korzystano z tych ostatnich źródeł w niewielkim stopniu.

A więc można przypuszczać, że § 650–799 wzorowano na § 718–892 i § 1075–1080, natomiast § 800–941 wzorowano na § 893–1100 Code Napoléon.

Wyjątkiem są niektóre paragrafy, na przykład § 650, który w przeciwieństwie do obowiązującej w prawie rzymskim zasady *nemo pro parte testatus pro parte intestatus decéde potest* dopuszcza współistnienie dziedziczenia ustawowego i testamentowego². Ten przepis, podobnie jak § 751 (*raportul donatiilor*) — zaliczenie darowizn, § 761 (*raportul donatiei datorat de fiica inzestrata*) — zaliczanie daro-

² Zob. C. Hamangiu, N. Georgean: *Codul civil adnotat cu textul articolului corespunzator francez, italian si belgian, cu doctrina franceza si romana si jurisprudenta compecta de la 1868–1927*, vol. II (*Komentarz do rumuńskiego kodeksu cywilnego z tekstem odpowiednich francuskich, włoskich i belgijskich paragrafów, z pełną francuską i rumuńską doktryną i orzecznictwem z lat 1868–1927*, t. II), Bucuresti 1927, s. 350, nb 7–8; Fr. Deak: *Tratat de drept succesoral, Editia a-II-a actualizata si completa (Prawo spadkowe, wydanie II, zaktualizowane i uzupełnione)*, Bucuresti 2002, s. 155.

wizny na rzecz wyposażonej córki (obecnie uchylony przez rozporządzenie nr 32/1954) albo § 856 („Każda osoba jest zdolna do sporządzenia testamentu, jeżeli ustawa tego nie zabrania”), został zaczerpnięty z projektu kodeksu cywilnego Pissanelliego.

To podobieństwo rumuńskiego kodeksu cywilnego do Code Napoléon pozwoliło rumuńskiej nauce prawa na dokonanie wielu porównań z prawem francuskim. Najważniejsze komentarze do rumuńskiego kodeksu cywilnego analizują jednocześnie obydwa zbiory przepisów (zawarte w rumuńskim i francuskim kodeksie cywilnym), porównując ich teksty i regularnie przytaczając wnioski francuskiej jurysprudencji³.

W swoim artykule do księgi jubileuszowej profesora Welsera z Wydziału Prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego⁴ wyraziłem stanowisko, że Rumunia mogłaby mieć kopię ABGB jako kodeks cywilny. Stosunki międzynarodowe w Europie w połowie XIX w. przesunęły interesy polityczne zjednoczonych księstw rumuńskich z Austrii do Francji. Dlatego też jako model dla rumuńskiego kodeksu cywilnego służył nie ABGB, lecz francuski kodeks cywilny. Poza tym uchylony został bardzo cenny kodeks mołdawskiego księcia Scarłata Calimacha⁵ (który obowiązywał między rokiem 1817 a 1865), będący — zdaniem wielu komentatorów — wiernym odzwierciedleniem ABGB. I tak na przykład grecki profesor Triandaphylopoulos w swoim eseju *Sur les sources du code Callimaque* stwierdził, że kodeks ten jest kopią ABGB i wskazując na to, w jaki sposób jego zawartość została podzielona na części, działy oraz uwagi brzegowe, wyrażał opinię, że to wszystko jest „une copie fidèle du code autrichien”⁶.

Grecki profesor C.A. Mantzufas w trakcie wykładu na Uniwersytecie w Innsbrucku zatytułowanego *Komentarz Zeillera, wzór kodeksu Calimacha*, stwierdził, że autorzy kodeksu Calimacha nie tylko korzystali z ABGB i innych austriackich ustaw, ale dosłownie kopiowali w wielu artykułach i uwagach brzegowych komentarz Franza von Zeillera do ABGB (tj. komentarz autora ABGB i dziekana Wydziału Prawa w Wiedniu).

Wpływ ABGB na kodeks Scarłata Calimacha należy zawdzięczać najważniejszemu i najwybitniejszemu współpracownikowi⁷ księcia Calimacha przy tworzeniu kodeksu mołdawskiego, profesorowi prawa Christianowi Flechtenmacherowi —

³ C. Hamangiu, N. Georgean: *Codul civil...*, op. cit., t. II, s. 350–674, t. III, s. 1–377.

⁴ Zob. C. Alunaru: *Wpływ ABGB na prawo rzeczowe w rumuńskich prowincjach, przede wszystkim w Siedmiogrodzie* (w: *Festschrift Rudolf Welsers*, ed. by C. Fischer-Czermak, A. Kletečka, M. Schauer, W. Zankl, Wien 2004, s. 1–16).

⁵ Zob. A. Radulescu i in.: *Kodeks Calimach*, wydanie krytyczne, wydawnictwo Akademii Rumuńskiej 1958.

⁶ C.D. Triandaphylopoulos: *Sur les sources du code Callimaque*, *Revista Istorica Romana* (Rumuńskie Czasopismo Historyczne) 1931, I, przyp. 20.

⁷ Niektórzy uznają Christiana Flechtenmachera za prawdziwego autora projektu kodeksu, oczywiście pod kierownictwem księcia. Zob. Al. Papadopol Calimach, *Din istoria legislațiunii Moldovei* (*Aus der Geschichte der Gesetzgebung in der Moldau*) (w: *Arhiva Societății științifice și literare din Iași* (*Urkundensammlung der Wissenschaftlichen und Literarischen Gesellschaft Iassy*)), Bd VII, s. 160 i n.

w ówczesnym czasie najslynniejszymu prawnikowi Księstwa Mołdawii. W Wiedniu, jako uczeń profesora Franza von Zeillera, autora ABGB, uzyskał Flechtenmacher tytuł doktora i przy tworzeniu komentarza do nowego kodeksu korzystał z komentarza⁸ swojego mistrza.

Kodeks Calimacha był częściej powoływany niż badane były wpływy rzymskich zasad na stare rumuńskie prawo cywilne.

Szczególłą wartość tego kodeksu potwierdził między innymi Uniwersytet w Oxfordzie, ponieważ książkę Calimach przed ogłoszeniem kodeksu rozesłał kopie jego projektu do wielu europejskich uczonych, aby poznać ich opinię⁹.

1.2. Istotna zmiana rumuńskiego prawa spadkowego nastąpiła w roku 1943 i dotyczyła prawa spadkowego małżonków, które zostało wprowadzone po raz pierwszy w drodze rozporządzenia rządowego nr 319/1944. Ta nowelizacja będzie analizowana w następnym punkcie w odniesieniu do zachowku.

W ostatnich 10 latach przepisy prawa spadkowego kodeksu cywilnego nie uległy niestety istotnym zmianom.

Godnym wzmianki byłby jednak przepis § 27 ustawy nr 114/1994. Zwykle umowa najmu mieszkania wygasa wraz ze śmiercią najemcy. W drodze wyjątku osoby wymienione w § 27 ustawy nr 114/1994 mają prawo przejęcia umowy najmu, mogą więc dochodzić własnych roszczeń: dotyczy to małżonka, jeśli mieszkał wraz z najemcą; zstępnych (potomków) i wstępnych (rodziców i innych krewnych w tej linii); innych osób, o ile mieszkali wraz z najemcą przynajmniej jeden rok oraz były ujęte w umowie najmu.

Rumuńska doktryna postrzega ten przepis jako „ustawowe dziedziczenie szczególnie”, czyli regulację odbiegającą od ogólnego dziedziczenia ustawowego¹⁰, ponieważ oznacza ona właściwie nabycie *mortis causa* prawa do kontynuowania umowy najmu ze wszystkimi jej klauzulami uzgodnionymi między wynajmującym a najemcą odnośnie do użytkowania mieszkania, warunków płatności i wysokości czynszu, czasu najmu itd. W przypadku gdy najemca — spadkodawca pozostawił po sobie zstępnych, a umowa najmu przypadła osobom wymienionym w ustawie, oznacza to naruszenie prawa spadkowego zstępnych.

W literaturze reprezentowano inne poglądy, a mianowicie, iż osoby wymienione w ustawie przejmują umowę najmu nie jako spadkobiercy najemcy, ale jako współprawieni z umowy najmu, którzy mieszkali razem z głównym najemcą i dlatego mogą pozostać w mieszkaniu¹¹.

⁸ F. von Zeiller: *Komentarz do ABGB*, t. I–IV, Wien–Triest 1811–1813.

⁹ Al. Papadopol Calimach: *Din istoria legislatiunii Moldovei (Z historii prawodawstwa w Mołdawii)* (w:) *Arhiva Societății științifice și literare din Iași* (Zbiór dokumentów naukowych i literackich towarzystwa łąasy), t. VII, s. 163–165.

¹⁰ D. Chirica: *Drept civil. Succesiuni și testamente (Prawo cywilne. Prawo spadkowe i testamenty)*, Bucuresti 2003, s. 33–34.

¹¹ Fr. Deak: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 279.

1.3. Zachowek w ostatnich 50 latach

Podstawowe zasady prawa zachowku są uregulowane w rumuńskim kodeksie cywilnym w przepisach § 841–846 i nie uległy zmianie od 1865 r. Jedyną ważną zmianą miała miejsce w czasie wojny w wyniku rozporządzenia rządowego nr 319/1944 o prawie spadkowym małżonków, które po raz pierwszy wprowadziło między innymi prawo zachowku żyjącego małżonka. Przepis ten jednak nigdy nie został dodany do kodeksu cywilnego i pozostał regulacją szczególną, która również dzisiaj stosowana jest razem z przepisami kodeksu cywilnego. Chodzi więc o milczącą nowelizację przepisów dotyczących zachowku przewidzianych w kodeksie cywilnym.

Do roku 1944, według przepisów zawartych w § 679 i 681–684 k.c., żyjący małżonek był wyraźnie dyskryminowany w stosunku do krewnych spadkodawcy. Mógł on zostać powołany do spadku jedynie w przypadku braku spadkobierców ze wszystkich czterech paranteli (klas). Paragraf 684 k.c. przyznawał biednej wdowie jedynie prawo do korzystania (prawo użytkowania, *usus fructus*) z pewnej części spadku — jeżeli istnieli także zstępni spadkodawcy, lub też prawo własności do części spadku, składającej się z jednej czwartej masy spadkowej — jeżeli istnieli wstępni lub inni krewni.

Przepisy kodeksu cywilnego zostały przez doktrynę jednogłośnie skrytykowane¹². Poprzez wspomniane już rozporządzenie rządowe nr 319/1944 chciano podczas II wojny światowej poprawić trudną i niesprawiedliwą sytuację wdów wojennych i po raz pierwszy wprowadzono prawdziwe prawo małżonków do dziedziczenia. Pozycja żyjącego małżonka została zrównana z pozycją krewnych i otrzymał on prawo do dziedziczenia, którego zakres zależny był od tego, z jakimi krewnymi konkurował. Otrzymał on również specjalne prawo (zachowek specjalny) do rzeczy ruchomych wchodzących w skład małżeńskiego gospodarstwa oraz do prezentów ślubnych (z wyjątkiem sytuacji, kiedy konkurował z dziećmi), a także prawo do mieszkania (*habitatio*) w mieszkaniu zmarłego małżonka (lub we wspólnym mieszkaniu małżonków). Rozporządzenie rządowe nr 319/1944 wprowadziło również prawo zachowku żyjącego małżonka, które wynosiło połowę tego, co otrzymałby on jako spadkobierca ustawowy.

¹² M. Eliescu: *Mostenirea si devolutiunea ei in dreptul RSR (Spadek i jego otrzymywanie w prawnym systemie Republiki Socjalistycznej Rumunii)*, Bucuresti 1966, s. 131.

III. OBOWIĄZUJĄCE PRAWO SPADKOWE

2.1. Jeśli chodzi o powołanie do dziedziczenia, to zasady prawa rumuńskiego nie różnią się od francuskich i austriackich¹³.

Do dziedziczenia na mocy ustawy dochodzi, jeśli spadkodawca nie dokonał rozrządzenia na wypadek śmierci. Prawo ustawowe ustępuje zatem testamentowemu. Pozycja testamentu przed ustawą kształtuje się według „siły” podstaw powołania do dziedziczenia. Jednak dokładnie odwrotnie odbywa się to przyporządkowanie w praktyce. Możliwe jest również istnienie wielu podstaw powołania do dziedziczenia obok siebie.

2.2. Pozycja prawna umowy o spadek jest w stosunku do innych systemów prawnych, na przykład austriackiego, zaniedbana.

Jak zostało już wspomniane, rumuński kodeks cywilny jest kopią Code Napoléon, w związku z czym większość przepisów dotyczących umowy o spadek (§ 1082, 1083) została przejęta z pewnymi jednak zmianami i nieściślościami.

Należy podkreślić, że ani francuski, ani rumuński prawodawca nie używają wyrażenia „powołanie do spadku z umowy” (*des institutions contractuelles*) lub „umowa o spadek”, jednak doktryna nazwała tak „darowiznę przyszłego majątku” (*donation de biens d’avenir*), która jest umową¹⁴, ponieważ z jednej strony dotyczy, jako zapis (legat), momentu śmierci darczyńcy, a z drugiej strony przez umowę darowizny dochodzi do dwustronnej czynności prawnej.

Jeśli § 933 k.c. pozwala przyszłym małżonkom lub jednemu z nich na darowiznę przyszłego majątku w drodze umowy o spadek, to przez pojęcie „przyszły majątek” (*res futura*), jak twierdzi doktryna, rozumie się wszystkie aktywa, które darczyńca pozostawi po swojej śmierci. Ponieważ darowizna przyszłego majątku (*donation de biens d’avenir*, jak nazywa ją § 1093 Code Napoléon) dotyczy masy spadkowej spadkodawcy, a darczyńca przez majątkową umowę małżeńską właściwie ustanawia spadkobiercę, trzeba przyznać, że umowa o spadek istnieje również w prawie rumuńskim.

Doktryna i orzecznictwo zaniedbały umowę o spadek, a w ostatnich dziesięcioleciach zupełnie ją zignorowały, ponieważ odnoszące się do umowy o spadek przepisy (§ 932–935 k.c.) zostały zniesione rozporządzeniem rządowym nr 32/1954 (ustawa wprowadzająca do kodeksu rodzinnego i do rozporządzenia o osobach fi-

¹³ Zob. H. Koziol, R. Welser: *Zarys prawa cywilnego*, t. II, *Prawo zobowiązań, część ogólna. Prawo zobowiązań, część szczególna. Prawo spadkowe*, 12. nowo opracowane wydanie, na podstawie wspólnie wydanego 1–10 nakładu przez Helmuta Koziola i Rudolfa Welsera. Opracowane przez Rudolfa Welsera we współpracy z Brigittą Jud i Christianem Rablem, Wien 2001, s. 418–419.

¹⁴ D. Alexandresco: *Explicatium teoretica si practica a Dreptului civil roman in comparatiune cu legile vechi si cu principalele legislatiuni straine (Teoretyczne i praktyczne objaśnienie rumuńskiego prawa cywilnego w porównaniu ze starymi ustawami i najważniejszymi zagranicznymi prawodawstwami)*, t. IV/1, Bucuresti 1913, s. 679, przyp. 2, gdzie są cytowani francuscy autorzy: Planiol, Baudry i Colin, Jaubert, Domat i in.

zycznych i prawnych) oraz wejściem w życie kodeksu rodzinnego. Poprzez wykluczenie majątkowej umowy małżeńskiej usunięto jedynie przepisy, które regulowały powołanie do spadku w drodze umowy.

Obowiązywanie tej podstawy powołania jest w obecnej rumuńskiej doktrynie sprawą sporną¹⁵. Jest to skutek starszego poglądu, że w rumuńskim prawie ustalenie spadkobiercy przez umowę mogło nastąpić jedynie przez umowę majątkową małżeńską¹⁶ ze względu na brak jednoznacznego uregulowania umowy o spadek.

Inni autorzy wyznawali przeciwny pogląd i podpierali się francuskim prawem, w którym powołanie do spadku przez darowiznę poczynioną po zawarciu związku małżeńskiego zostało jednomyślnie uznane mimo braku jednoznacznego uregulowania¹⁷.

Autorzy, którzy twierdzą, że powołanie do spadku w drodze umowy może się odbyć tylko przez małżeńską umowę majątkową lub inną późniejszą czynność prawną, odnoszącą się do wcześniejszej małżeńskiej umowy majątkowej¹⁸, argumentują, że małżeńska umowa majątkowa stanowi wyjątek od reguły „czynności prawne odnośnie do spodziewanych spadków są nieważne” (lub, jak mówi § 695 ust. 2 k.c.: „czynności odnośnie do spadku danej osoby są za jej życia nieważne”) oraz *exceptiones sunt strictissimae interpretationis*.

W umowie o spadek jeden z małżonków wskazuje drugiego jako spadkobiercę lub oboje wskazują siebie nawzajem, albo osoba trzecia wskazuje obu małżonków lub jednego z nich¹⁹. Rumuńska doktryna podkreśla różnicę w stosunku do prawa francuskiego, gdzie również dzieci urodzone w trakcie małżeństwa mogą zostać wyznaczone na spadkobierców (§ 1082 ust. 1 Code Napoléon)²⁰.

Pogląd, aby przez umowę o spadek jako spadkobierców ustanawiać także inne osoby aniżeli tylko małżonków, został ostro skrytykowany²¹.

Umowa o spadek przyjmuje pozycję pośrednią między umową a testamentem. Ustanawianie spadkobierców poprzez umowę majątkową między małżonkami ma raczej charakter umowy o darowiznę i z tego powodu jest nieodwołalne, podczas gdy ustanowienie spadkobiercy po zawarciu małżeństwa ma właściwości testamentu i dlatego jest odwołalne *ad nutum* (według § 937 ust. 1 k.c. darowizny między małżonkami są odwołalne).

¹⁵ Fr. Deak: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 7.

¹⁶ C. Hamangiu, I. Rosetii–Balanescu, Al. Baicoianu: *Tratat de drept civil roman*, vol. III (Rumuńskie prawo cywilne, t. II), Bucuresti 1928, s. 1054, nr 1561–1562.

¹⁷ D. Alexandresco: *Explicatiune...*, *op. cit.*, t. IV/1, s. 135 oraz M. Eliescu: *Mostenirea...*, *op. cit.*, s. 304, cyt. przez D. Chrica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 283.

¹⁸ C. Hamangiu, N. Georgean: *Codul civil...*, *op. cit.*, t. III, s. 336, nr 18/19.

¹⁹ C. Hamangiu, I. Rosetii–Balanescu, Al. Baicoianu: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 1055–1056, nr 1564–1565.

²⁰ M. Grimaldi: *Droit civil. Liberalites. Partages d'ascendants*, Paris 2000, s. 462, nr 1621; J. Fluor, H. Soulean, *Les liberalités*, s. 291, cyt. przez D. Chrica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 284, przyp. 5.

²¹ E. Safta–Romano: *Dreptul de mostenire (Prawo spadkowe)*, t. II, Iasi 1995, s. 23.

IV. PRAWO ZACHOWKU

3.1. Prawo spadkowe, podobnie jak prywatne prawo własności (§ 41), jest zabezpieczone konstytucyjnie (§ 42).

Dla obcokrajowców i bezpaństwowców istnieją specjalne przepisy. Paragraf 41 ust. 1 znowelizowanej Konstytucji (dnia 22 września 2003 r.) zezwala na nabycie ziemi i gruntu takim osobom jedynie na warunkach, które wynikają z przystąpienia Rumunii do UE (w dniu 1 stycznia 2007 r.), z międzynarodowych umów, jak i z ustawy uzupełniającej konstytucję²². Bezwarunkowe jest jedynie nabycie nieruchomości gruntowych na drodze dziedziczenia ustawowego.

W rumuńskiej Konstytucji nie ma jednak przepisu, który miałby zabezpieczać prawo zachowku.

Dotychczas nie było postulatu, aby zlikwidować prawo zachowku. W nowym rumuńskim kodeksie cywilnym prawo zachowku poświęcono cały rozdział (IV, § 1086–1099) w tytule III „Despre liberalitati” („O nieodpłatnym przysporzeniu” — *libéralités*) księgi czwartej („O prawie spadkowym i nieodpłatnych przysporzeniach”). W tym rozdziale uregulowane jest prawo zachowku wraz z udziałem procentowym, którym spadkobierca może swobodnie rozrządzać, jak również zmniejszenie (redukcja) nieodpłatnych przysporzeń.

3.2. Specyfika rumuńskiego prawa zachowku

Zachówek jest udzielany w formie udziału spadkowego, a nie obowiązkowego roszczenia pieniężnego.

Prawo zachowku uregulowane w rumuńskim kodeksie cywilnym jest kopią prawa zachowku z Code Napoléon, czyli syntezą zasad przewidzianych prawem rzymskim *quarta legitima* i zachowku przewidzianego w prawie zwyczajowym niezdojetych części Galii.

Z pierwszej przejęło ono zasadę, że jedynie krewni w „linii prostej”, a więc zstępni i wstępni mają prawo do zachowku, i że odnosi się ono do legatów, jak również do darowizn spadkodawcy. Z drugiego przejęta została zasada, iż zachówek jest częścią masy spadkowej, udziałem spadkowym (*pars hereditatis*), a nie jedynie roszczeniem o zapłatę kwoty pieniędzy przeciw masie spadkowej (*pars bonorum*).

Z prawa rzymskiego przejęto argumentację (podstawę) prawa zachowku w postaci obowiązku spadkodawcy wobec rodziny; z galijskiego prawa zwyczajowego przejęto rozwiązanie techniczne, iż uprawniony do zachowku otrzymuje część masy spadkowej²³.

Gdy francuski Trybunał Kasacyjny analizuje część, którą rodzice w drodze zachowku mogą podarować (nieodpłatnie przysporzyć) dzieciom bądź oso-

²² Ustawa nr 312/2005 o nabywaniu własności prywatnej do ziemi i gruntu przez obcokrajowców i wygnańców, jak również przez zagraniczne osoby prawne (Dz.U. z dnia 14 listopada 2005 r. Nr 1008).

²³ F. Terré, Y. Lequette: *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, wyd. 3, Paris 1997, s. 497, nr 620.

bom trzecim, nazywa zachówek „niczym innym jak spadkiem pomniejszonym o darowizny”.

Zachówek stanowi część spadku (udział procentowy) i przyznaje uprawnionemu do zachowku prawo rzeczowe na rzeczach masy spadkowej.

Uprawnieni do zachowku są spadkobiercy ustawowi, którzy byliby powołani do spadku na mocy ustawy, gdyby spadkodawca nie sporządził testamentu. Wyłączeni są jedynie niezdolni do dziedziczenia, niegodni dziedziczenia lub ci, którzy rezygnowali z roszczeń spadkowych.

Uprawnieni do zachowku są spadkobiercami ustawowymi, stają się więc współwłaścicielami rzeczy należących do masy spadkowej bez możliwości ograniczenia ich pełnego prawa własności przez prawo pobierania korzyści (prawo użytkowania) czy inne rzeczowe prawa korzystania²⁴.

Osobliwością jest, że rumuński kodeks cywilny nie reguluje zachowku bezpośrednio, a *per a contrario*. Paragrafy 841 i 843 k.c., jak również § 2 rozrządzenia rządowego nr 319/1944 mówią nie o zachowku, lecz przewidują, że spadkodawca nie może rozporządzać ponad pewną część swego majątku w drodze nieodpłatnych przysporzeń czy to między żyjącymi, czy to na wypadek śmierci, jeśli pozostawi po sobie bliskich krewnych (zstępnych, rodziców czy małżonka). Jeśli chodzi o pojęcie majątku, to rozumie się przez nie wartość majątku w momencie śmierci spadkodawcy.

Trzeba podkreślić, że w rumuńskim prawie spadkowym zachówek nie przypada każdemu upoważnionemu do zachowku indywidualnie; jest przewidziany zachówek łączny (zachówek kolektywny) dla każdej grupy uprawnionych do zachowku (zstępni, rodzice, małżonek), który rozdzielany jest osobom uprawnionym zgodnie z kolejnością dziedziczenia.

Wynika to z tego, w jaki sposób zachówek został uregulowany w rumuńskim kodeksie cywilnym: właściwie została określona tylko jedna część, którą spadkodawca może dowolnie dysponować. Ta część zostaje odliczona, a pozostaje zachówek zbiorowy, który uprawnieni dzielą między sobą.

3.3. Osoby, którym przysługuje prawo do zachowku. Zakres prawa do zachowku

Zgodnie z rumuńskim kodeksem cywilnym do otrzymania zachowku są uprawnione dzieci (zstępni), a tylko w przypadku ich braku — rodzice spadkodawcy. Jednakże rozporządzenie rządowe nr 319/1944 dodaje jeszcze do uprawnionych do zachowku żyjącego małżonka spadkodawcy.

Jak już wcześniej wspomniano, rumuński kodeks cywilny wyznacza tylko wartość graniczną rozporządzenia w postaci nieodpłatnych zapisów. Jednakże to właśnie z tego można wyprowadzić wielkość (zakres) zachowku.

²⁴ M. Eliescu: *Mostenirea...*, *op. cit.*

A. Zgodnie z § 841 k.c. zachówek dzieci wynosi:

- 1/2 spadku dla jednego dziecka;
- 2/3 spadku dla dwójki dzieci;
- 3/4 spadku dla trójki lub większej liczby dzieci.

Dla zmarłego dziecka, które postawiło dzieci, zachówek jest obliczany według liczby szczepów. Obowiązują wówczas zasady „prawa spadkowego według szczepów” oraz prawa reprezentacji. Zachówek zmarłego dziecka zostaje podzielony między jego potomków.

W przeciwieństwie do prawa francuskiego, a zgodnie z panującym orzecznictwem i doktryną w Rumunii, potomkowie spadkodawcy, którzy są niegodni lub zrzekli się prawa do dziedziczenia, nie będą brani pod uwagę przy określaniu zachowku²⁵.

Tradycyjne francuskie orzecznictwo jest zdania, że dla określenia zachowku miarodajny jest skład rodziny, a więc liczba potomków do momentu śmierci spadkodawcy²⁶. Zrzeczenie się przez któreś z dzieci prawa do zachowku nie wpływa na łączną wielkość zachowku.

B. Zgodnie z § 843 k.c. rodzice spadkodawcy są uprawnieni do otrzymania zachowku, ale tylko w przypadku braku potomstwa spadkodawcy. Inni wstępni nie są uprawnieni do zachowku, dlatego rodziców spadkodawcy nazywa się „uprzywilejowanymi (wyróżnionymi) wstępnymi”. Zachówek dla obojga rodziców wynosi 1/2 spadku, dla jednego z rodziców — 1/4 spadku.

C. Małżonek stał się uprawnionym do zachowku dopiero dzięki rozporządzeniu rządowemu nr 319/1944.

Wielkość zachowku małżonka zależy od tego, z jakimi krewnymi on konkuruje, i wynosi połowę jego ustawowego udziału w spadku. Zachówek małżonka wynosi więc:

- 1/8 spadku, jeśli konkuruje on ze zstępnymi;
- 1/6 spadku, jeśli konkuruje on z rodzicami (uprzywilejowanymi wstępnymi) i jednocześnie z braćmi i siostrami spadkodawcy (uprzywilejowanymi krewnymi w linii bocznej);
- 1/4 spadku, jeżeli konkuruje on tylko z rodzicami lub tylko z braćmi i siostrami spadkodawcy;
- 3/8 spadku, jeśli konkuruje on z krewnymi czwartej klasy, a więc z dziadkami (lub innymi wstępnymi do czwartego stopnia pokrewieństwa) lub kolejnymi krewnymi w linii bocznej (wujek, ciocia, kuzyni i rodzeństwo dziadków);
- 1/2 spadku, jeżeli nie konkuruje on z żadnym z tych krewnych.

²⁵ Fr. Deak: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 345, przyp. 65.

²⁶ Cass.Civ. 23 juin 1926 i in. (w:) H. Capitant, F. Terré, Y. Lequette: *Les Grands Arrêts de la jurisprudence civile*, t. 1, wyd. 11, Paris 2000, s. 611 i n.; D. Chirica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 310, przyp. 2.

Przepisem spornym w obrębie przepisów prawa do zachowku jest przepis § 939 k.c.: „Małżonek, który miał dzieci ze swojego poprzedniego małżeństwa, może podarować swojemu następnemu małżonkowi najwyżej wartość majątku przysługującą dziecku, które jest najslabiej uwzględnione przy obdarowywaniu, jednak nie więcej niż 1/4 majątku”.

Przepis ten został przejęty przez stare francuskie prawo z prawa rzymskiego i uregulowany przez edykt kanclerza Michel’a de l’Hôpital w roku 1558. Cel tego przepisu powinien być następujący: wiele wdów zostało skuszonych perspektywą nowego małżeństwa, nie wiedząc o tym, że dzieje się to przede wszystkim z powodu ich majątku, i podarowały w ten sposób swoim nowym mężom znaczną część majątku z niekorzystnym skutkiem dla swoich dzieci. Pomimo że analogiczny przepis francuski (§ 1098 Code Napoléon) został już w międzyczasie znowelizowany — ponieważ był uważany za przestarzały — to pozostał on nadal w rumuńskim kodeksie cywilnym.

3.4. Zrzeczenie się zachowku

Zrzeczenie się udziału spadkowego przed śmiercią spadkodawcy jest nieważne, nawet wówczas, gdy zrzeczenie się nastąpiło na podstawie umowy zawartej między potencjalnym uprawnionym a spadkodawcą (§ 965 ust. 2 k.c.). Nieważne są także wszelkie porozumienia co do wielkości zachowku.

W rumuńskim prawie wszelka dyspozycja odnośnie do przyszłego prawa do dziedziczenia jest bez wyjątku nieważna — w odróżnieniu od austriackiego prawa spadkowego, które zgodnie z § 551 ABGB „z góry” pozwala na zrzeczenie się prawa do dziedziczenia, co stanowi jedyną możliwość skutecznego rozporządzenia dotyczącego przyszłego prawa do dziedziczenia²⁷. Tak więc zbycie prawa do dziedziczenia za życia spadkodawcy jest nieważne (§ 879 ust. 2 zd. 3 ABGB).

Czynność prawna, która w prawie rumuńskim jest określana mianem „zrzeczenia się prawa do dziedziczenia”, odpowiada austriackiemu odrzuceniu spadku (nieprzyjęciu spadku, negatywnemu oświadczeniu spadkowemu) i może nastąpić tylko po śmierci spadkodawcy.

Po nabyciu spadku uprawniony może więc zrzec się należnego mu zachowku, bowiem przepis ustawy dotyczący prawa do zachowku został przyjęty na jego korzyść, a nie na jego szkodę²⁸. Z reguły nabycie spadku jest niepodzielne, a więc spadkobierca nie może przyjąć tylko pewnego udziału procentowego lub rzeczy wchodzących w skład spadku, a reszty odmówić.

Jednak gdy spadkobierca jest jednocześnie powołany do dziedziczenia z mocy ustawy oraz z mocy testamentu, może on przyjąć tylko część spadku. Spadkobierca nie musi wówczas przyjmować spadku z obu tytułów, tylko może się powołać albo na dziedziczenie ustawowe, albo na dziedziczenie wynikające z ostatniej woli zmarłego.

²⁷ H. Koziol, R. Welser: *Zarys prawa cywilnego...*, *op. cit.*, s. 427.

²⁸ D. Chirica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 305.

Ta zasada wynika z § 752 k.c., który przewiduje, że „spadkobierca odmawiający przyjęcia spadku zachowuje prawo do uzyskania zrobionego na jego rzecz zapisu”.

Tak więc w prawie rumuńskim brakuje przepisu z § 808 ABGB, który zmusza spadkobierców ustawowych, będących jednocześnie spadkobiercami testamentowymi, albo do nabycia spadku na podstawie ostatniej woli zmarłego, albo do jego całkowitego odrzucenia.

Istnieje jeszcze jedna różnica w stosunku do prawa rumuńskiego. Ponieważ w prawie rumuńskim uprawniony do zachowku jest traktowany jak spadkobierca ustawowy, odrzucenie przez niego dziedziczenia ustawowego oznacza równocześnie odrzucenie należnego mu zachowku. Zawarta w ostatnim zdaniu § 808 ABGB reguła, która dopuszcza, że uprawnieni do zachowku z tytułu podstawienia nabywają tylko tę część spadku (nieobciążoną), jaka pokrywa się z ich zachowkiem, a niewygodną (obciążającą) resztę spadku odrzucają, jest w prawie rumuńskim nie do pomyślenia (§ 808 zdanie ostatnie ABGB: „Jednakże osoby, którym przysługuje zachówek, mogą odrzucić spadek przy zastrzeżeniu zachowania zachowku”).

3.5. Możliwość zrzeczenia się udziału spadkowego przez uprawnionego do zachowku i żądanie zachowku w formie pieniężnej

Jak już wcześniej wspomniano, zachówek jest w rumuńskim prawie cywilnym pomniejszonym, ustawowym udziałem spadkowym (*pars hereditatis*). Musi więc być zagwarantowany uprawnionemu zgodnie z wartością rzeczywiście, którą jest nieodzownie świadczenie w naturze (świadczenie rzeczowe)²⁹. Owe rzeczy (wartość majątku) tworzące zachówek to takie, które należały do spadkodawcy, ponieważ uprawnieni do zachowku to jego spadkobiercy, a więc prawni sukcesorzy, a nie jedynie wierzyciele mający prawo żądać spadku.

Przepisy regulujące prawo do zachowku są bezwzględnie obowiązujące, w rezultacie czego obowiązuje zasada, że udział spadkowy musi być zagwarantowany w formie odzwierciedlającej wartość rzeczową, tzn. musi stanowić dla uprawnionego do zachowku świadczenie w naturze. Uprawniony do zachowku może żądać przy podziale masy spadkowej wydania rzeczy (wchodzących w skład spadku) o wartości odpowiadającej przysługującemu mu zachowkowi. Jeżeli uczynione przez spadkodawcę za jego życia darowizny przekroczyły wartość przysługującego uprawnionemu zachowku, to wówczas uprawniony do zachowku ma prawo do częściowego zwrotu darowizn (*réduction* — prawo redukcji).

Doktryna odkryła jednakże wiele możliwości ominięcia reguły świadczenia w naturze. Tak więc spadkodawca może sam ustalać zestawienie udziałów spadkowych swoich spadkobierców lub może udzielić zapisobiorcom prawa do tego, aby sami dokonali wyboru rzeczy ze spadku — w ramach przysługującego udziału.

²⁹ Curtea Supremă de Justiție s. civ. dec. nr. (Sąd Najwyższy, wydział spraw cywilnych, nr wyroku) 1314/1994, „Dreptul” („Das Recht”) 1995, nr 7, s. 87.

W drodze wyjątku istnieje w następujących przypadkach możliwość zagwarantowania uprawnionemu do zachowku wartości zachowku w formie pieniężnej:

A. Gdy któremuś ze zstępnych lub pozostającemu przy życiu małżonkowi udzielono darowizny wolnej od obowiązku zaliczenia do spadku, a w spadku znajdują się przedmioty tego samego rodzaju.

W tym wypadku obdarowany, który jest równocześnie uprawniony do zachowku na mocy § 851 k.c., może — w celu zachowania podarowanej rzeczy — żądać, aby inni uprawnieni do zachowku — zamiast zwrotu tej rzeczy — uzyskali wyrównanie w postaci innych rzeczy ze spadku. Obdarowany otrzymuje jednak odpowiednio pomniejszoną część swojego zachowku.

B. Gdy darowizna, będąca nieruchomością, powinna być zaliczona do spadku, a wolna część spadku stanowi mniej niż połowę wartości darowanej rzeczy. W tym przypadku obdarowany może zgodnie z § 770 ust. 2 k.c. zachować nieruchomość, jest jednakże zobowiązany w stosunku do innych uprawnionych do zachowku do zapłaty wyrównania wartości, o jaką został naruszony ich zachówek.

C. Jeżeli obdarowany zbył przedmiot darowizny przed nabyciem spadku, to zwrot podarowanego przedmiotu jest niemożliwy, a obdarowany może być tylko zobowiązany do zapłaty wyrównania w stosunku do uprawnionych do zachowku.

D. Jeżeli przedmiot darowizny został zniszczony z winy obdarowanego, to obdarowany może być jedynie zobowiązany do zapłaty odszkodowania.

E. Jeżeli przedmiotem darowizny są rzeczy zamienne (rzeczy oznaczone co do gatunku), to wówczas obdarowany jest zobowiązany w stosunku do uprawnionych do zachowku do wydania rzeczy w odpowiedniej ilości oraz tego samego rodzaju i wtedy może zachować przedmiot darowizny.

W prawie rumuńskim nie ma takiej możliwości, aby uprawniony do zachowku zrzekł się udziału spadkowego i zażądał zachowku w formie pieniężnej.

Jak już wcześniej wspomniano, uprawnionymi do zachowku są spadkobiercy ustawowi. Spadkobierca, który zrzekł się spadku, nawet gdy jest uprawniony do zachowku, jest traktowany przez § 696 k.c. tak, jak gdyby nigdy nie był spadkobiercą. Nie posiada zatem już żadnego prawa do spadku, nie może także żądać zachowku w pieniądzu.

3.6. Odebranie zachowku. Powody niegodności dziedziczenia oraz wydziedziczenia

Wydziedziczenie w rumuńskim kodeksie cywilnym nie jest wyraźnie przewidziane, jednak jest ogólnie uznane i reguły go dotyczące zostały ustalone przez doktrynę i judykaturę.

W odróżnieniu od niegodności dziedziczenia wydziedziczenie nie stanowi kary nałożonej spadkobiercom przez spadkodawcę. Podczas gdy skutkiem niegodności jest pozbawienie spadkobierców możliwości powołania do spadku, nawet gdy są uprawnieni do zachowku, to wydziedziczenie nie wpływa na tytuł (powołanie) spadkobierców, a jedynie wpływa na zakres ich prawa do spadku, nawet gdy spadkobiercy nie są uprawnieni do zachowku.

Ta zasada jest szczególnie widoczna u uprawnionych do zachowku, ponieważ wydziedziczenie dotyczy wyłącznie wolnej części spadku, a nie zachowku.

Pod warunkiem że wolna część spadku nie zostanie przekroczona, wydziedziczenie stanowi uznaniowe prawo spadkodawcy, na które sędzia nie ma wpływu.

Istnieją dwie formy wydziedziczenia:

A. Wydziedziczenie trwałe, tzw. *exhérédation fermé* (w znaczeniu, że nie podlega ono zmianie, „wiązące” byłoby zbyt mocnym określeniem), którego skutek następuje w momencie nabycia spadku i jest niezależny od dalszego postępowania spadkobierców.

Takie wydziedziczenie może nastąpić wyraźnie lub milcząco poprzez powołanie do spadku w testamencie innego spadkobiercy.

B. Wydziedziczenie warunkowe, które jest skutkiem naruszenia ostatniej woli spadkodawcy wyrażonej w testamencie. Jest to kara za niewykonanie poleceń testamentowych.

Spadkodawca w testamencie nie może nałożyć na spadkobierców poleceń sprzecznych z prawem, jak na przykład zakazu zaskarżenia testamentu z powodu jego nieważności.

Niegodność dziedziczenia obowiązuje jedynie przy ustawowym porządku dziedziczenia i wyłącza niegodnego spadkobiercę ze spadku, nawet jeśli jest uprawniony do zachowku. Niegodność dziedziczenia jest nieskuteczna w stosunku do spadkobierców ustanowionych w testamencie lub w umowie spadkowej³⁰.

Niegodność jest karą cywilnoprawną i dotyczy tylko winnego, jednak nie jego następców, którzy zachowują prawo do dziedziczenia. Przepisy dotyczące niegodności należy interpretować restrykcyjnie, ustawowo przewidywane powody niegodności są określone w sposób wyczerpujący.

Skutek prawny niegodności jest taki sam jak w przypadku wydziedziczenia: wyłączenie ze spadku. Jednakże między nimi jest ważna różnica: wydziedziczenie stanowi wolę spadkodawcy i może zostać odwołane aż do jego śmierci. Natomiast niegodność jest przewidywana ustawowo i nie może zostać usunięta, nawet w sytuacji, gdy spadkodawca wybaczył przed śmiercią niegodnemu spadkobiercy.

³⁰ Rumuńska doktryna prawa (D. Chirica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 50, przyp. 2) cytuje w tym celu doktrynę francuską: M. Planiol, G. Ripert, J. Maury, H. Vialleton: *Traité pratique de droit civil français*, 2-e édition, Paris 1956, s. 97, nr 44.

Odwołanie zapisów z powodu rażącej niewdzięczności także skutkuje wyłączeniem spadkobiercy³¹ ze spadku, jednak jego odwołanie następuje tylko przy dziedziczeniu testamentowym i jest ważne jedynie w przypadku dochodzenia przez osobę zainteresowaną, a zatem nie działa z mocy prawa jak niegodność.

Podstawy niegodności są następujące (§ 655 k.c.):

A. Usiłowanie zabójstwa spadkodawcy

Doktryna wymaga dla tej podstawy niegodności spełnienia dwóch warunków: umyślnego usiłowania zabójstwa spadkodawcy oraz prawomocnego wyroku skazującego spadkobiercę.

B. Oszczercze oskarżenie spadkodawcy (które mogłoby doprowadzić do skazania spadkodawcy na karę śmierci)

Odpowiedni tekst francuski (§ 727–2 Code Napoléon) został uchwalony w czasie rewolucji, w którym fałszywe oskarżenia były na porządku dziennym i prowadziły do niesprawiedliwych egzekucji wielu niewinnych obywateli. Jego celem było wyłączenie spadkobiercy, który w podstępny sposób chciał dojść do spadku. Co prawda nie zamordował on spadkodawcy, ale jednak doprowadził państwo do tego poprzez niesprawiedliwy wyrok.

Dziś, kiedy kara śmierci w Rumunii została zniesiona przez dekret — ustawę nr 6/1990, doktryna mówi o nieważności tego przepisu³². Kara śmierci została zastąpiona karą dożywotniego pozbawienia wolności, z tego też względu przepis stracił swój cel: ukaranie spadkobiercy, który — nawet jeżeli przez błędne orzeczenie sądowe — spowodował śmierć spadkodawcy w pozornie legalny sposób (*iusta mors*).

³¹ Należy podkreślić, iż prawo rumuńskie określa jako spadkobierców nie tylko tych, którzy otrzymują cały spadek lub kwotowo określoną jego część, ale również tych, którzy zostali obdarowani rzeczą lub inną wartością majątkową, a więc są sukcesorami singularnymi spadkodawcy. W prawie austriackim określa się przysporzenia ostatniej woli, które nie prowadzą do pozostawienia udziału spadkowego jako zapisu (§ 535, 647 ABGB). Dokonuje się rozróżnienia między zapisem a powołaniem do spadku. Spadkobiercami są tylko takie osoby, które otrzymują cały spadek lub kwotowo ustaloną jego część (§ 554 ABGB). Zob. H. Koziol–Welser: *Zarys prawa cywilnego...*, *op. cit.*, s. 458. W prawie rumuńskim wszystkie osoby wskazane w testamencie są „zapisobiorcami” („spadkobiercami” testamentowymi). Rozróżnia się trzy rodzaje spadkobierców testamentowych: a) ci, którzy otrzymują cały spadek, nazywani są spadkobiercami uniwersalnymi (zapisobiorcami uniwersalnymi); b) ci, którzy otrzymują kwotowo określoną część spadku, nazywani są zapisobiorcami częściowymi lub kwotowymi (spadkobiercy kwotowi — *légataire à titre universel*), oraz c) ci, którzy otrzymują pojedyncze rzeczy lub prawa ze spadku, nazywani są zapisobiorcami singularnymi (*légataire à titre particulier*). Jednak trzeba podkreślić, iż ci ostatni w przeciwieństwie do tych pierwszych nie odpowiadają za długi spadkodawcy ani za długi związane ze spadkiem, ponieważ są oni singularnymi sukcesorami spadkodawcy, a nie kontynuatorami jego osobowości prawnej jak w przypadku sukcesorów uniwersalnych.

³² Fr. Deak: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 64.

C. Zaniechanie doniesienia o popełnieniu zabójstwa, którego ofiarą był spadkodawca

Odwołanie zapisu z powodu rażącej niewdzięczności

Jak już wspomniano, w przypadku niewdzięczności chodzi o wyłączenie spadkobiercy (w rozumieniu prawa rumuńskiego, które traktuje zapisobiorcę jak spadkobiercę) ze spadku, jednak odwołanie dotyczy wyłącznie dziedziczenia testamentowego.

Zgodnie z § 830, 831 pkt 1 i 2 oraz § 931 k.c. odwołanie zapisów z powodu rażącej niewdzięczności może nastąpić w trzech przypadkach, z których dwa pierwsze znajdują zastosowanie także w przypadku darowizny:

- a) usiłowanie zabójstwa spadkodawcy;
- b) deliktowe, okrutne zachowanie w stosunku do spadkodawcy lub jego ciężka obraza (znieważenie);
- c) profanacja pamięci spadkodawcy poprzez ciężkie znieważenie (obrazę).

Odwołanie zapisów następuje wyłącznie w drodze wyroku sądowego. W przypadku gdy któryś ze wspomnianych czynów (zachowań) został popełniony za życia spadkodawcy, może on sam odwołać nieodpłatne przysporzenie (darowiznę lub zapis). Prawo odwołania przedawnia się z upływem roku.

3.7. Z wszystkich opisanych zasad rumuńskiego prawa dotyczącego zachowku można wyciągnąć wniosek, że uprawniony do zachowku może być go pozbawiony jedynie w przypadku swojego niezgodnego z prawem zachowania, natomiast wyliczenie podstaw niegodności jest wyczerpujące, a rozszerzająca wykładnia przepisów w tym zakresie nie jest możliwa. Wydziedziczenie jest co prawda prawem, którego realizacja została pozostawiona uznaniu spadkodawcy, jednakże jest ono ograniczone do wolnej części spadku i nie może naruszać zachowku.

Nie istnieją również żadne przepisy, które by umożliwiły obniżenie zachowku (jak § 773a ABGB).

3.8. Rumuńskie prawo spadkowe nie przewiduje żadnej szczególnej regulacji dla sytuacji, w której spadkobierca przez wypłatę zachowku zostałby tak mocno obciążony, że musiałby zniszczyć istotne wartości w odziedziczonym spadku. Sędzia nie ma żadnej możliwości wpływu na zachówek ani na jego wysokość. Nie może go odroczyć, zredukować lub zwolnić z obowiązku jego zapłaty. Rumuńskie przepisy regulujące prawo do zachowku są bezwzględnie wiążące.

Zgodnie z przeważającym poglądem istnieją wystarczające środki gwarantujące uprawnionym do zachowku ich prawo — kosztem obdarowanych przez spadkodawcę lub zapisobiorców. Chodzi tu o zmniejszenie (redukcję) zapisów i darowizn, które przekraczają wolną część spadku.

3.9. „Zachowek spadkowy” (*Nachlasspflichtteil*) oraz „zachowek z darowizn” (*Schenkungspflichtteil*)

W prawie rumuńskim prawo upoważnionego do zachowku odnosi się zarówno do zapisu, jak i do darowizn. W przypadku gdy spadek nie jest wystarczający do pokrycia zachowku, zmniejszeniu podlegają najpierw zapisy, a potem darowizny (§ 850 ust. 1 k.c.).

Przepis mówiący, iż zapisy podlegają zmniejszeniu **przed** darowiznami, jest bezwzględnie wiążący. Spadkodawca nie może zmienić ustawowo ustalonej kolejności. Zapisy zmniejsza się stosunkowo i równocześnie, ponieważ wszystkie stają się skuteczne w tym samym momencie — w momencie śmierci spadkodawcy.

Przepis mówiący o tym, że zapisy zmniejszane są stosunkowo, jest jednak względnie obowiązujący, w związku z tym zapisobiercy mogą, po nabyciu spadku, ustalić inną kolejność zmniejszania. Paragraf 853 k.c. stanowi wyraźnie, że jeżeli spadkodawca nakazał wykonanie danego zapisu przed wszystkimi innymi, zapis ten może zostać dopiero wtedy zmniejszony, jeśli wartość pozostałych zapisów nie jest wystarczająca dla zaspokojenia zachowku.

Darowizny podlegają zmniejszeniu w odwrotnej kolejności chronologicznej, zaczynając od ostatniej. Tylko darowizny dokonane w tym samym dniu są zmniejszane proporcjonalnie.

Wobec tego można stwierdzić, iż w prawie rumuńskim uwzględnienie darowizn na rzecz zachowku jest uzależnione od momentu dokonania darowizny. Skutkiem „wieku” darowizny jest kolejność redukcji, a nie jej kwota.

Zaproponowaną w Niemczech możliwość elastycznego uwzględniania darowizn (*gleitende Berücksichtigung*) można nazwać udoskonaleniem (uszczegółowieniem) powyższej reguły. Wydaje się ono lepszym rozwiązaniem od obecnego, gdyż w ten sposób proporcjonalne zmniejszenie nie będzie dotyczyć jedynie obdarowanych ostatnio, ale także obdarowanych wcześniej.

Ze wspomnianych zasad rumuńskiego prawa do zachowku można wyciągnąć wniosek, że przy obliczeniu podstawy zachowku bierze się pod uwagę zarówno zapisy, jak i darowizny, przy czym najpierw zapisy, a potem darowizny. Terminy *Nachlasspflichtteil* oraz *Schenkungspflichtteil* nie istnieją jednak ani w kodeksie cywilnym, ani w rumuńskiej doktrynie prawa.

3.10. Możliwość doliczania dokonanych przez spadkodawcę przysporzeń

Rumuńskie prawo dokonuje rozróżnienia między pojęciem „zaliczenie nieodpłatnych przysporzeń” (*rapport des dons et legs*) a pojęciem „redukcja” (*réduction d'une libéralité*).

Celem zaliczenia jest uniknięcie nierównego traktowania dzieci (zstępnych, § 751 k.c.) oraz małżonków (§ 3 rozporządzenia rządowego nr 319/1944). Redys-trybucja następuje zarówno ze środków spadku (zapisy)³³, jak i poprzez nieodpłatne

³³ W doktrynie rumuńskiej obowiązek zaliczenia zapisów jest sporny, gdyż kodeks cywilny, w odróżnieniu od znowelizowanego w roku 1898 (§ 843) Code Napoléon, przewiduje wyłącznie zaliczenie darowizn. Ten przepis

przysporzenia między żyjącymi (darowizny). W przypadku gdy spadek nie jest wystarczający do dokonania wyrównania między pokrzywdzonymi zstępnymi (oraz małżonkami), zalicza się na niego darowizny podlegające uwzględnieniu. Spadkodawca ma prawo dokonania tych zaliczeń.

Uprawniony do zachowku może żądać zmniejszenia nieodpłatnych przysporzeń dokonanych na rzecz niespawkobierców. Oznacza to uwzględnienie zapisów i darowizn, w przypadku gdy spadek jest niewystarczający do pokrycia zachowku (§ 785, 951 ABGB). Spadkodawca nie ma prawa dokonania ustawowo przewidzianego zaliczenia dokonanych przez niego nieodpłatnych przysporzeń.

V. NOWE FORMY TESTAMENTÓW

Rumuński kodeks cywilny zna wiele form testamentów, ale wszystkie są związane z wymogiem pisemności (*ad validatem*, nie tylko *ad probationem*). Jeżeli wiążące wymogi co do formy nie będą spełnione, to rozporządzenie jest nieważne. Mimo braków co do formy testament może być ważny, jeżeli spadkobiercy go uznają, wyraźnie albo nawet milcząco, przez dobrowolne wykonanie³⁴.

Testamenty zwyczajne to:

- testament własnoręczny (holograficzny) (§ 859 k.c.: tekst, data i podpis własnoręczny spadkodawcy);
- testament publiczny (notarialny) (§ 860 k.c.);
- testament ukryty (§ 864 k.c., podpisany przez spadkodawcę, oddany na urzędowe przechowanie — do sądu rejonowego).

Testamenty szczególne (*testamente privilegiate*) są wyjątkowymi formami testamentu. Są one uprzywilejowane przez złagodzenie wymogów formalnych, ale tracą swoją ważność po sześciu (bądź trzech) miesiącach po zakończeniu sytuacji wyjątkowej. Takie testamenty przewidziane są dla wojskowych (oficerów i żołnierzy) w czasie kampanii wojennej, oblężenia, niewoli albo gdy znajdują się ranni w szpitalu (§ 868–870 k.c.), dla ludzi, którzy z powodu zarazy znajdują się w izolacji (§ 872 k.c.), albo dla pływających po morzu (§ 874–876 k.c.).

Nowy kodeks cywilny (rozdział trzeci „Testament”, sekcja druga „Formy testamentowe”) nie wprowadza żadnych nowych zwyczajnych form testamentów, a jedynie rezygnuje z testamentu ukrytego. Paragraf 1045 k.c. reguluje tworzenie testamentów notarialnych oraz konieczne adnotacje w sytuacjach szczególnych, jeżeli testujący (spadkodawca) z powodu choroby, inwalidztwa albo innych przyczyn nie jest zdolny do podpisania testamentu.

został przejęty z włoskiego projektu kodeksu cywilnego Pisanellego (§ 1101). Zob. D. Chirica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 489; C. Hamangiu, N. Georgean: *Codul civil...*, *op. cit.*, t. II, s. 130–131, nr 19.

³⁴ D. Chirica: *Drept civil...*, *op. cit.*, s. 185; C. Hamangiu, I. Rosetti–Balanescu, Al. Baicoianu: *Tratat...*, *op. cit.*, s. 829, nr 1235.

Jeżeli chodzi o ostatnią wolę dotyczącą przysporzeń odnoszących się do depozytów pieniężnych w bankach, to § 1049 k.c. przewiduje, że są one ważne, jeżeli spełniają przewidziane przez te instytucje wymogi dotyczące formy.

Nowy kodeks cywilny przewiduje nowe formy dla testamentów szczególnych na czas pokoju (w starym kodeksie były tylko przepisy przewidziane na czas wojny).

Tak więc § 1047 ust. 1d k.c. wprowadza testament szczególny dla chorych znajdujących się w szpitalu, który może być sporządzony przed dyrektorem szpitala, przed ordynatorem albo przed lekarzem dyżurnym w obecności dwóch świadków. Testamenty szczególne w czasie zarazy zostały utrzymane, ale regulowane wraz z wojnami, katastrofami i innymi wyjątkowymi sytuacjami. Pozbyto się warunku, że miejscowość musi być odizolowana. Właściwy jest upoważniony urzędnik lokalnego organu administracyjnego. Testamenty szczególne dla pływających po morzu również zostały utrzymane, jednakże także testamenty szczególne sporządzone w samolotach podporządkowane zostały tej samej regule, zgodnie z którą muszą być one potwierdzone przez kapitana. Dla sporządzenia testamentów szczególnych dla wojskowych (albo dla cywilnych pracowników w Rumuńskich Siłach Zbrojnych) nadal właściwy pozostaje komendant, nie jest już jednak wymagana sytuacja wojenna (nie wspomina się już zatem o wyprawie zbrojnej, oblężeniu lub niewoli).

Testament szczególny traci ważność po 15 dniach od zakończenia sytuacji wyjątkowej. Szczególnie ważne jest, że przepis ten nie dotyczy testamentów, poprzez które zostało uznane dziecko (§ 1048 ust. 2 k.c.).

VI. FUNDACJE A PRAWO SPADKOWE. ZNACZENIE POROZUMIEŃ Z PRAWA SPÓŁEK DLA PRAWA SPADKOWEGO. STOSUNEK FUNDACJI DO PRAWA SPADKOWEGO

4.1. Rozporządzenie nr 26/2000 o stowarzyszeniach i fundacjach zawiera niewiele przepisów z zakresu prawa spadkowego.

Paragraf 19 („O prawach spadkobierców i wierzycieli fundatorów w stosunku do fundacji”) przewiduje, że spadkobiercy i wierzyciele fundatorów mają te same prawa w stosunku do fundacji, tak jak w przypadku wszystkich nieodpłatnych przysporzeń dokonanych przez fundatora.

Zastosowanie znajduje zatem ogólne prawo spadkowe i nieodpłatne przysporzenie podlega zaliczeniu oraz redukcji. Majątek spadkodawcy nie może nie podlegać bezpośredniej kolejności dziedziczenia, a szczególnie prawu do zachowku.

Paragraf 19 ust. 2 przewiduje jednak, że po wpisaniu fundacji do rejestru stowarzyszeń i fundacji (który jest prowadzony przez sąd) ani fundatorzy, ani ich spadkobiercy nie mogą odwołać aktu założycielskiego.

Zgodnie z § 19 ust. 3, po nabyciu przez fundację jako osoby prawnej zdolności prawnej po śmierci fundatora, nieodpłatne przysporzenia dokonane na rzecz fundacji przed jej założeniem pozostają ważne z chwilą czynności prawnej między żyjącymi, jeśli fundacja została założona przez taką czynność prawną, albo stają się ważne w momencie śmierci fundatora, jeżeli fundacja została powołana w testamentie.

Ponieważ zgodnie z § 60 rzeczy pozostawione po rozwiązaniu fundacji mogą być przekazane nie osobom fizycznym, lecz jedynie osobom prawnym o podobnym celu zgodnie z postępowaniem przewidzianym w statucie, wydanie rzeczy spadkobiercom fundatorów jest wykluczone. W rachubę wchodzi tylko płatność wyrównawcza. W przypadku przymusowego rozwiązania ze względu na sprzeczny z prawem cel albo czynność, majątek fundacji zostaje przejęty przez państwo.

4.2. Co się tyczy oddziaływania umów z zakresu prawa spółek na spadek, trzeba założyć, że nie stanowią one nieodpłatnych przysporzeń spadkodawcy, a więc nie mogą prowadzić do podważenia darowizny (obowiązku wydania).

W ustawie nr 31/1990 o spółkach handlowych znajduje się jednak kilka przepisów z zakresu prawa spadkowego.

Paragraf 229 nakazuje, że spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółki jawne (*société en nom collectif*) ulegają rozwiązaniu z powodu śmierci wspólnika, jeżeli w rezultacie pozostaje jeden wspólnik, a w umowie spółki nie jest przewidziana żadna klauzula o kontynuacji spółki z tylko jednym wspólnikiem. Podobne przepisy są też przewidziane dla spółek komandytowych i spółek komandytowo-akcyjnych.

W § 230 jest przewidziane, że spółka jawna w przypadku śmierci wspólnika, jeżeli brak jest odmiennego porozumienia, musi zapłacić spadkobiercom w gotówce wartość udziału zgodnie z ostatnim bilansem, jeśli pozostali wspólnicy nie zechcą kontynuować spółki ze spadkobiercami za ich zgodą.

Podobne przepisy dotyczą też spółek komandytowych.

W stosunku do pozostałych spółek obowiązują przepisy ogólne. Spadkobierca nie ma roszczenia o wydanie rzeczy, które tworzą majątek spółki, lecz tylko roszczenie wobec spółki o wartość udziału swojego spadkodawcy.

VII. ROSZCZENIA O ŚWIADCZENIA OPIEKI

W rumuńskim kodeksie cywilnym brak jest jednoznacznego przepisu, który dawałby krewnemu (spadkobiercy ustawowemu), opiekującemu się spadkodawcą, prawo do wyrównania, kierowane w stosunku do spadku.

Doktryna i orzecznictwo, analizując pasywa spadkowe, są jednak ze sobą zgodne, że do długów spadkowych należy też roszczenie dziecka, które samo, wykraczając

poza granice obowiązku alimentacyjnego, zakwaterowało i pielęgnowało spadkodawcę. Podstawą tego roszczenia jest bezpodstawne wzbogacenie, gdyż przez swoje świadczenie dziecko zaoszczędziło spadkodawcy wydatków, a więc zaoszczędziło zubożenia z powodu świadczeń, które spadkodawca musiałby zapłacić za opiekę osobom trzecim. Ta zasada została przejęta z francuskiej doktryny i orzecznictwa³⁵.

Wydatki, które spadkobierca zobowiązany do utrzymania spadkodawcy sam poniósł na opiekę spadkodawcy, w ramach swojego obowiązku alimentacyjnego, bez udziału innych zobowiązanych spadkobierców, nie należą jednak do długów spadkowych, lecz są objęte roszczeniem tego spadkobiercy względem innych współspadkobierców, które musi być wyrównane poza spadkiem i ulega przedawnieniu³⁶.

VIII. PRAWO SPADKOWE W NOWYM KODEKSIE CYWILNYM. WNIOSKI KOŃCOWE

Kilka nowości, które zostały wprowadzone w zakresie prawa spadkowego, zostało wspomnianych w różnych rozdziałach tego artykułu i porównanych z aktualnymi przepisami. Teraz należy podkreślić tylko zasadnicze nowości w obszarze prawa spadkowego.

Po pierwsze, co się tyczy struktury nowego kodeksu cywilnego.

W starym, jeszcze obowiązującym kodeksie cywilnym, prawo spadkowe jest uregulowane w pierwszym tytule trzeciej księgi. Po pierwszych dwóch księgach dotyczących osób i prawa rzeczowego („O rzeczach i o różnych zmianach własności”, „Despre bunuri si despre osebitele modificari ale proprietatii”), jest jeszcze trzecia księga „O różnych możliwościach nabycia własności” („Despre diferitele moduri prin care se dobandeste proprietatea”). Księga ta zawiera przepisy prawa spadkowego (w pierwszym tytule), następnie przepisy dotyczące darowizn i testamentów (w drugim tytule), później zaś reguluje umowy jako najważniejsze podstawy powstania stosunków obligacyjnych. W trzecim tytule są przewidziane ogólne zasady dotyczące umów, następnie od czwartego do siedemnastego tytułu są uregulowane różne umowy szczególne, tytuł osiemnasty reguluje egzekucję, a tytuł dziewiętnasty — przedawnienie (razem z zasiedzeniem).

W nowym kodeksie cywilnym prawo spadkowe jest regulowane w czwartej księdze „O prawie spadkowym i nieodpłatnych przysporzeniach (*libéralités*)”. Nowy kodeks cywilny posiada rozdział wprowadzający oraz siedem ksiąg, w sumie 2664 paragrafy (w porównaniu z 1914 paragrafami starego kodeksu cywilnego i 1980 paragrafami projektu z roku 2004):

³⁵ Zob. D. Chirica: *Drept civil...*, op. cit., s. 421, przyp. 3.

³⁶ Fr. Deak: *Tratat...*, op. cit., s. 454.

- księga pierwsza „O osobach”,
- księga druga „O rodzinie”,
- księga trzecia „O rzeczach”,
- księga czwarta „O prawie spadkowym i nieodpłatnych przysporzeniach (*libéralités*)”,
- księga piąta „O obligacjach (zobowiązaniach)”,
- księga szósta „O przedawnieniu, prekluzji i obliczaniu terminów”,
- księga siódma „Przepisy międzynarodowego prawa prywatnego”.

W czwartej księdze „O prawie spadkowym i nieodpłatnych przysporzeniach (*libéralités*)”, jak mówi uzasadnienie do kodeksu cywilnego, ustawodawca wyszedł z założenia, że instytucje prawne jak testament, prawo do zachowku i zaliczanie nieodpłatnych rozporządzeń (po francusku *rapport des dons et legs*) powinny zostać zreformowane.

W trzecim tytule, według francuskiego wzoru, będą nadal razem regulowane umowy darowizny i testamenty, zgodnie z poglądem, że obie formy są nieodpłatnym przysporzeniem (*libéralités*), nawet jeśli pierwsze następują między żyjącymi, a drugie na wypadek śmierci.

Spośród wielu nowości, które ta księga wprowadza, zostaną podkreślone tylko niektóre.

Zgodnie z francuskim wzorem, jak również w zgodzie z kodeksem cywilnym z Quebecu w drugim rozdziale zostały uregulowane podstawy niegodności dziedziczenia, oddzielnie absolutne i sądowe, ich skutki prawne, a także możliwość ich usunięcia poprzez wyraźne oświadczenie woli spadkodawcy.

Prawo spadkowe małżonków, uregulowane do dzisiaj w ustawie szczególnej (w rozporządzeniu rządowym nr 319/1944), zostało włączone do kodeksu cywilnego. Do 1944 r., zgodnie z § 679 i § 681–684 k.c.³⁷, żyjący małżonek był wyraźnie poszkodowany w stosunku do krewnych spadkodawcy. Przepisy starego kodeksu zostały jednogłośnie skrytykowane przez doktrynę³⁸. W czasie II wojny światowej trudne i niesprawiedliwe położenie wdów wojennych chciano poprawić na drodze wspomnianego właśnie rozporządzenia rządowego nr 319/1944 i wprowadzono po raz pierwszy prawdziwe prawo spadkowe małżonków³⁹. Te przepisy nigdy nie zostały wprowadzone do starego kodeksu cywilnego, tworzą one do dzisiaj ustawę

³⁷ Żyjący małżonek był powołany do spadku dopiero w przypadku braku spadkobierców z wszystkich czterech paranteli (klas). Paragraf 684 k.c. przyznawał tylko ubogiej wdowie prawo do korzystania (prawo użytkowania, *usus fructus*) z pewnej części spadku — jeżeli istnieli także zstępni spadkodawcy, lub też prawo własności do części spadku, składającej się z 1/4 masy spadkowej — jeżeli istnieli wstępni lub inni krewni.

³⁸ M. Eliescu: *Mostenirea...*, *op. cit.*, s. 131.

³⁹ Pozycja żyjącego małżonka została zrównana z pozycją krewnych i otrzymał on prawo dziedziczenia, którego zakres zależny był od tego, z jakimi krewnymi konkurował. Otrzymał on również specjalne prawo (zachówek specjalny) do rzeczy ruchomych wchodzących w skład małżeńskiego gospodarstwa oraz do prezentów ślubnych (z wyjątkiem sytuacji, kiedy konkurował z dziećmi), a także prawo do mieszkania (*habitatio*) w mieszkaniu zmarłego małżonka (lub we wspólnym mieszkaniu małżonków). Równocześnie wprowadzono także prawo do zachowku żyjącego małżonka, które wynosiło połowę tego, co otrzymałby on jako spadkobierca ustawowy.

szczególną, która jest stosowana razem z przepisami kodeksu cywilnego. Chodziło o materialną derogację postanowień kodeksu cywilnego. Obecnie przepisy, które regulują prawo spadkowe małżonków, są włączone do kodeksu cywilnego.

Nowe jest też usunięcie przewidzianej w § 806 k.c. niesprawiedliwej reguły, która pozwalała nieletnim w wieku 16–18 lat dysponować tylko połową swojego majątku.

Również odwołanie darowizny z mocy prawa (*ipso iure*) w przypadku narodzin dziecka darczyńcy zostało usunięte, bo nie przystawało do dzisiejszego rumuńskiego społeczeństwa.

Są to istotne nowości, które autorzy nowego kodeksu cywilnego podkreślają w motywach powstania kodeksu. Istnieją także różne inne rozwiązania szczegółowe, które zostały zmienione, ale niestety nie wystarczy czasu, żeby je wszystkie przedstawić.

Na zakończenie można stwierdzić, że na różnych międzynarodowych konferencjach prawniczych uchwalenie nowego rumuńskiego kodeksu cywilnego zostało uznane za duże osiągnięcie reformy prawa prywatnego w Rumunii. Oczywiście zabieganie o realizację reformy prawa cywilnego jest godne pochwały. Jeżeli jednak chodzi o temat konferencji zorganizowanej na Uniwersytecie Koźmińskiego w Warszawie 21 stycznia 2010 r. „The Perspectives of the Europeanization of the Law of Succession”, gdzie przedstawiałem ten referat, nasuwa się uzasadnione pytanie: czy nowy kodeks cywilny, na który w znacznej mierze wpłynął kanadyjski kodeks cywilny, w większym stopniu przyczyni się do europeizacji prawa spadkowego i prawa prywatnego aniżeli stary kodeks cywilny, który jest „córka” Code Napoléon?

*Tłumaczenie z języka niemieckiego:
Beata Koziół, Joanna Piwko, Anna Sladek,
Kamila Stroka, Dagda Swietek, Małgorzata Furlaga*

CHRISTIAN ALUNARU

ROMANIAN LAW OF SUCCESSION BETWEEN TWO CIVIL CODES

S u m m a r y

The study represents a development of a previous paper given at the symposium “The Evolution of the Law of Succession in Central and Eastern Europe” organized by the “The Research Center for the Development of the European Law and the Reform of the Private Law” at the Vienna University Law School on 15–16 May 2008. Meanwhile, on

24 July 2009 Romania adopted a new Civil Code that has not, however, entered into force. The paper discusses the major aspects of the Romanian law of succession in both Codes (the old and the new one), on the background of comparative references to the principles of the French and Austrian civil laws. The comparison with the principles of the French law is justified by the fact that the 1865 Romanian Civil Code (still in force) was strongly influenced by the Code Napoléon, while the comparison with the Austrian Civil Code is justified by the fact that the Austrian Civil Code was before 1918 in force in many regions of Romania, either directly or by way of an imitation named the “Calimach Code”. Along with the analysis of all those aspects of the Romanian law of succession, the author discusses whether the new Civil Code, heavily influenced by the Quebec Code, may contribute more than the old Code to the harmonization of the Romanian law of succession with the European Law.